

Viktorija Janciūtė

Antisovietiniai atsišaukimai, laiškai ir užrašai

Straipsnyje apžvelgiama Lietuvos jaunimo nesmurtinė rezistencija sovietmečiu Šiaulių regione XX a. 7–9 dešimtmetyje, jos raiška ir formos.

ĮVADAS

Pasibaigus ginkluotai pokario rezistencijai, jau sovietinėje Lietuvoje atsirado atsvara – nesmurtinė, arba geriau žinoma kaip pasyvioji, rezistencija. Ypač ji išsivystė po 1956 m. įvykių Vengrijoje ir 1968 m. Čekoslovakijoje, sustiprėjus neginkluotam pasipriešinimui. Jaunimas, aktyvioji visuomenės dalis, visais laikais buvo maištingas, tad ir sovietinė epocha nebuvo išimtis. Sovietinis jaunimas, kuris siekė priešintis totalitarinei sistemai įvairiausiai būdais: pradedant atsišaukimų rašymu, baigiant antisovietinių grupių kūrimu nebuvo pasyvus ir atokiau nuo Lietuvos sostinės esančiuose miestuose, tokiuose kaip Šiauliai, Kelmė, Radviliškis, Naujoji Akmenė. Minėti miestai yra svarbi Šiaulių regiono dalis, tiriant nesmurtinę jaunimo

rezistenciją, nes ten gyvenę jaunuoliai joje aktyviai dalyvavo.

Tyrimo tikslas – atskleisti jaunimo nesmurtinės rezistencijos raiškos formas, remiantis archyviniais dokumentais. Tyrimo objektas – nesmurtinė jaunimo rezistencija Šiaulių regione. Ši tema yra mažai tyrinėta šiuolaikinėje lietuvių istoriografijoje. Apie tai šiek tiek rašyta Jono Sireikos knygoje „Šiaulių miesto istorija 1940-1995“¹. Knyga padėjo išsiaiškinti kai kuriuos jaunimo nesmurtinės rezistencijos faktus Šiaulių mieste. Labiausiai padėjo šaltiniai, publikuoti Lietuvos ypatingojo archyvo (toliau – LYA) interneto puslapyje *kgbveikla.lt*. Pravertė ir ataskaita apie 1970 m. antisovietines akcijas Radviliškio ir Pakruojo rajonuose², Radviliškio KGB (liet. Valstybės saugumo komitetas, rus. *КГБ, Комитет Государственной Безопасности*. Toliau – KGB), 1979 m. veiklos ataskaita³. Apie disidentinį jaunimą Radviliškyje daug atskleidė KGB Radviliškio rajono poskyrio 1982 m. veiklos ataskaita⁴. Darbe remtasi ir 1985 m. KGB veiklos ataskaita apie Radviliškį⁵. Apie jaunimo grupę,

veikusią Kelmėje, padėjo sužinoti du dokumentai: Lietuvos SSR KGB Šiaulių m. skyriaus pranešimas Lietuvos SSR KGB 5-ajam skyriui dėl antisovietinės jaunimo grupės Kelmėje⁶ ir Lietuvos SSR KGB Šiaulių m. skyriaus pranešimas Lietuvos SSR saugumo komiteto pirmininkui dėl antisovietinės jaunimo grupės veiklos Kelmėje⁷. Darbe taip pat remtasi ataskaita apie antisovietinių atsišaukimų platinimą 1963 m. Šiauliuose⁸ bei pranešimais apie antisovietines akcijas Šiauliuose 1968 m.⁹. Buvo pasinaudota šaltiniu ir apie Šiaulių jaunimo reakciją į Romo Kalantos susideginimą 1972 m.¹⁰, antisovietinę veiklą Šiaulių rajone 1973 m.¹¹, antisovietiška nusiteikusius studentus 1976 m. Šiauliuose¹². Taip pat panaudota ir Akmenės 1985 m. veiklos ataskaita, kuri leido sužinoti apie jaunimo nesmurtines rezistencijos apraiškas Akmenėje¹³.

ANTISOVIETINIAI ATSIŠAUKIMAI, LAIŠKAI IR UŽRAŠAI

Šiaulių regiono jaunimas dažnai platino antisovietinius atsišaukimus. 1962 m. lapkričio 16 d. Šiaulių mieste buvo išplatinta 30 atsišaukimo lapelių su tautiniu turiniu, kaip teigta KGB ataskaitoje. Tais pačiais metais lapkričio 17 d. rasta 60 lapelių su antisovietiniu tekstu. Anoniminių lapelių autoriui atskleisti saugumas pasitelkė agentūrą ir „patikimus žmones“. Jie iš rankraščių įtarė, kad lapelių autorė – 8-osios vidurinės mokyklos 6 klasės mokinė Veronika Janeliūnaitė. Yra žinoma, jog rankraštis buvo nusiųstas grafiniam rašto tyrimui, kuris patvirtino įtarimus dėl autorės tapatybės, bet vis dėlto 5 lapelius parašė kitas žmogus. Su V. Janeliūnaite saugumas vedė pokalbį. Mokinė neigė rašiusi ir platinusi lapelius. Po pokalbio su ja buvo rastas vienas lapelis ir pionierių kaklaraištis su „smurtiniu užrašu“. Yra žinoma, jog

agentė Lilija informavo, kad lapelius rašė ne V. Janeliūnaitė, o grupė mokinių¹⁴. Galima teigti, kad antisovietinio turinio lapeliai buvo rašyti skirtingų autorių ir jų platinimu buvo aktyviai užsiimama Šiauliuose.

1963 m. vasario 3 d. mieste rasti 6 lapeliai, priklijuoti prie tvorų ir stulpų, panašūs į lapelius, rastus 1962 m. lapkričio 16 d. Sugretinus agentės Lilijos ir „patikimo žmogaus“ duomenis buvo prieita išvados, jog lapelius galėjo rašyti 5 klasės mokiniai iš 8-osios vidurinės mokyklos: Kęstutis Kirša, Edvardas Eiberkas ir aštuntokas Vygaudas Jatulis. Su mokiniais kalbėta dalyvaujant mokytojui. Pokalbio su Vygaudu Jatuliu metu paaiškėjo, kad 1962 m. rudenį Kęstutis Kirša atnešė paskaityti antisovietinę knygą ir pasiūlė rašyti lapelius. Lapelių platinimu užsiėmė vienas K. Kirša¹⁵.

K. Kiršos tėvas klausydavosi Amerikos radijo, o tėvams nebūnant namie, tai darydavo ir vienas K. Kirša, nes įsidėmėjo tėvo klausomos radijo stoties bangas. Atradęs pas tėvą antisovietinę knygą „Čekisto naguose“ jis sugalvojo platinti lapelius ir taip atkeršyti už nukankintus lietuvius. K. Kirša pasakojo, kad ketino susprogdinti kokį nors traukinį, todėl ieškojo sprogmenų. Buvo radęs senų šovinių, iš kurių rinko paraką. Kadangi nebuvo galvučių, tai savo plano negalėjo įgyvendinti, todėl ėmėsi platinti atsišaukimus. Saugumas įtikino mokinius, kad jie esą blogai elgėsi. Iš K. Kiršos buvo paimti du sprogmenys, parakas, o iš V. Jatulio – knygą „Čekisto naguose“¹⁶.

Reikia paminėti, jog 1968-aisiais metais aktyvūs buvo ir Šiaulių moksleiviai. Padedant Onai Lukauskaitei-Poškienei pavasarį susikūrė moksleivių grupelės Juliaus Janonio ir Felikso Žemaičio mokyklose. Nariai užsiėmė savišvieta, kritikavo sovietinį socializmą ir kūrė programas, kaip pakeisti santvarką. O 1969-aisiais grupė šeštokų, kurie mokėsi Juliaus Janonio vidurinėje mokykloje, ant

stendo „Saulės“ kino teatre užrašė: „Šalin, rusai, iš Lietuvos.“ Neilgai trukę saugumiečiai surinko sąsiuvinius ir kaltininkai buvo išaiškinti. Kadangi vaikų bausti nebuvo galima, tai nukentėjo jų tėvai – juos išbraukė iš eilės butams gauti, pažemino pareigose¹⁷.

Tų pačių metų spalio 30 d. saugumiečiai tardė 5-osios vidurinės mokyklos septintąją Leoną Šileikį. Berniukas miesto centre paskleidė atsišaukimus su tokiais užrašais: „Šalin tarybų valdžią!“, „Von, ruskiai, iš Lietuvos!“, „Laisvę Lietuvai!“. Jo tėvai buvo tardomi ir nubausti trisdešimties rublių bauda¹⁸.

Ataskaitoje apie antisovietines akcijas Radviliškio ir Pakruojo rajonuose rašoma, kad 1970 m. buvo surasti trys laišakai, kurių turinys buvo antisovietinės ir tautinės tematikos¹⁹.

Nurodytų laiškų autorė buvo baisogalietė Jūratė Važgauskaitė, Baisogalos vidurinės mokyklos aštuntokė. Ji išsiuntė tautinio turinio laišką mokinei Rozy Abdulajevai, gyvenusiai Uzbekijos SSR²⁰.

Patikrinimo metu saugumas nustatė, jog J. Važgauskaitė gyvena su tėvais. Mama – Baisogalos vidurinės mokyklos mokytoja, o tėvas – gyvulininkystės mokslinio tyrimo instituto laborantas. Tėvų namuose vadinamosios kompromituojančios medžiagos saugumas nerado²¹. Buvo nustatyta, kad Baisogalos vidurinėje mokykloje „netinkamame lygyje vykdomas idėjinis-auklėjamasis darbas“. Patvirtinta, kad ir anksčiau Baisogalos vidurinės mokyklos mokiniai buvo linkę „pasireikšti tautiškai“²². Nepaisant to, kad sovietiniais metais tai buvo draudžiama ir griežtai baudžiama saugumo. Su J. Važgauskaite ir jos tėvais vyko profilaktinis-įspėjamasis pokalbis²³.

Apie susidariusią situaciją saugumas informavo rajono partijos komitetą. Partijos sekretoriaus įsakymu mokykloje vyko partinis susirinkimas. Mokyklos direktorius buvo iškviestas į rajono partijos komitetą.

Sustiprinta partijos ir komjaunimo veikla. Po atliktų veiksmų, pasak pažymos, „teigiama linkme pajudėjo ideologinis mokinių auklėjimas“²⁴.

1972 m. birželio 16 d. iš „patikimo asmens“, kaip dažnai savo ataskaitose teigdavo saugumas, sužinota, kad Šiaulių rajono Braznavos kaime ant akmens išraižytas tautinio pobūdžio užrašas: netoli Kuršėnų miesto esančio Braznavos kaimo kelio pakraštyje gulėjo akmuo su užrašu „Laisvė Lietuvai“. Raidžių aukštis – 8 cm, plotis – 5-6 mm, gylis – 2 mm. Tų pačių metų birželio 26 d. iš agento „Kupolas“ saugumas gavo informaciją, kad tautinio pobūdžio užrašą galėjo padaryti paaugliai: Feliksas Norkus, gyvenantis Braznavos kaime, ir Rimas Kazlauskas, gyvenantis Šiltnamio gatvėje, Kuršėnų mieste. Agentas „Vidas“ saugumui pranešė, kad kalbantis su Rimu Kazlausku apie tautinį užrašą Braznavos kaime Rimas pareiškė, kad tai galėjo padaryti jo antros eilės pusbrolis Algis Kazlauskas. Minėtasis asmuo gyveno Šiltnamio gatvėje, Kuršėnų mieste²⁵.

1973 m. birželį buvo nustatyta, kad nacionalistinio pobūdžio, pasak saugumo, užrašą padarė Antanas Gričius, kuris gyveno Kuršėnų mieste, Šiltnamio gatvėje ir buvo Kuršėnų vidurinės mokyklos 10 klasės mokinys. Kartu užrašą darė Algis Kazlauskas, kuris dirbo vairuotoju autotransporto įmonėje ir gyveno ten pat kaip ir Antanas Gričius, mokėsi 4 kurse, Feliksas Norkus, gyvenęs Braznavos kaime ir mokėsis Kuršėnų vidurinės mokyklos 9 klasėje bei Arvydas Pilipauskas, kuris gyveno ten pat, kur ir A. Gričius su A. Kazlausku, ir taip pat mokėsi Kuršėnų vidurinės mokyklos 9 klasėje kaip ir F. Norkus²⁶. 1973 m. liepos 19 d. A. Kazlauskas, A. Gričius ir A. Pilipauskas prisipažino padarę, pasak saugumo ataskaitos, „nacionalistinį užrašą“ ant akmens ir papasakojo, kad padėjo Vacys Vainoris, kuriam tuo metu buvo 15 metų, kuris gyveno Kuršėnų mieste

ir buvo pionierius, besimokantis Kuršėnų 1-oje vidurinėje mokykloje. V. Vainorius esą stebėjo, kad keliu neitų pašaliniai žmonės. Kadangi mieste ant poliklinikos sienos buvo užrašytas šūkis „Laisvę Lietuvai“, paaugliams kilo mintis užrašyti tokį užrašą ant akmens. F. Norkus nuėjęs į namus ir atsinešęs įrankius²⁷. A. Kazlauskas, A. Griciaus, F. Norkaus, A. Pilipausko ir V. Vainoriaus tėvams saugumas kompromato nerado. Moksleiviai buvo priversti prisipažinti apie tariamai įvykdytą klaidingą veiklą ir „suprasti savo klaidingą elgesį bei poelgį“. Saugumas su A. Kazlausku vedė profilaktinį-įspėjamąjį pokalbį, taip pat buvo kalbama ir su jo tėvais. A. Kazlauskas buvo perduotas svarstyti komjaunimo organizacijai, nes buvo komjaunuolis. Su A. Griciumi, F. Norkumi, A. Pilipausku ir V. Vainoriumi bei jų tėvais taip pat vesti įspėjamieji-profilaktiniai pokalbiai nurodant, kad tėvai tariamai nepakankamai laiko skiria savo vaikų auklėjimui. Mokiniai perduoti svarstyti Kuršėnų 1-osios vidurinės mokyklos mokytojų tarybai, kadangi buvo šios mokyklos mokiniai. Ataskaitoje pažymėta, kad tai yra ne pirmas atvejis, kai Kuršėnų 1-osios vidurinės mokyklos mokiniai vykdo „politiškai žalingus“ veiksmus²⁸.

1979 m. iš Radviliškio buvo gauta informacija apie sulaikytus Pakruojo rajono gyventojus – Joną Šimoliūną, gimusį 1961 m., ir Antaną Rimkevičių, gimusį 1962 m. Pas juos rastas laiškas, kurio turinys – priminimas švęsti Vasario 16 d.²⁹

1984–1985 m. buvo išaiškinti asmenys, kurie užrašė ant Šeduvos autobusų stotelės sienų nacionalistinius užrašus, kaip teigta ataskaitoje, 1982-ųjų iš vasario 15-osios į 16-ąją naktį. Tai padarė Šeduvos vidurinės mokyklos mokiniai iš 10 b klasės³⁰.

JAUNIMO GRUPIŲ VEIKLA KAIP PROTESTO FORMA

Saugumas sovietiniais metais itin sekė „pavojingas“ jaunimo grupuotes ir stengdavosi jas išaiškinti. Tokių tariamai pavojingų jaunimo grupių būta ir Šiaulių regione.

1967 m. lapkritį Šiaulių regiono Kuršėnų vidurinėje mokykloje 10 klasės mokinio Rimanto Kisieliaus iniciatyva atsirado „ideologinė – žalinga grupė“, kurią sudarė 3 asmenys (kartu su R. Kisieliumi): Albertas Bubelis (g. 1950 m.), gyvenęs Kuršėnuose ir mokėsis Kuršėnų vidurinėje mokykloje, Albertas Pečiuliavičius (g. 1949 m.) dirbęs 3-oje statybos valdyboje³¹. Saugumo teigimu, šios „žalingos“ grupės atsiradimui įtakos turėjo R. Kisieliaus giminaičiai. Jie gyveno Amerikoje ir Vokietijoje, su jais buvo susirašinėjama³². 1968 m. vasario 16 d. „ideologinė-žalinga“ grupė buvo atskleista, vasario 21 d. saugumas „užkirto kelią“ jos veiklai. Grupę sudarę asmenys iškviesti į KGB per komjaunimo organizaciją Kuršėnų vidurinėje mokykloje³³.

1968 m. rudenį Kuršėnų vidurinėje mokykloje saugumas aptiko dar vieną tariamai „ideologinę – žalingą“ grupę. Ją sudarė du dalyviai – penkiolikmetis Alfonsas Šalkauskas, kuris gyveno Šiaulių rajone, Ringuvos kaime, anksčiau mokėsi Kuršėnų vidurinėje mokykloje, buvo Šiaulių proftechninės mokyklos I kurso mokinys, ir Romualdas Stupuras, irgi penkiolikmetis, gimęs ir gyvenęs Kuršėnuose bei mokėsis Kuršėnų vidurinėje mokyklos 9 klasėje³⁴. Grupė susidarė A. Šalkauskio iniciatyva, pasak saugumo, dėl „netinkamo auklėjimo“ šeimoje ir mokykloje. 1968 m. spalio 30 d. grupė buvo išaiškinta. Saugumui jų elgesys pasirodė žalingo pobūdžio, todėl buvo taikomi tam tikri veiksmai. Tais pačiais metais lapkričio 1 d. saugumas grupės dalyvius pasikvietė į KGB, kur vyko pokalbis su jų tėvais. Apie šią grupę pranešta

Šiaulių miesto komunistų partijos organizacijai³⁵. Tokie atvejai, kai KGB pranešdavo apie grupių egzistavimą komunistų partijai, rodo, kad buvo bijota bet kokios antisovietinės jaunimo veiklos, net ir visai nedidelės grupės (daugiau kaip 2 narių) egzistavimas kėlė saugumui nerimą.

Kitoje ataskaitoje rašoma, kad iš slapto agento pateiktų duomenų Lietuvos SSR KGB tapo žinoma, kad Kelmės aštuonmetėje mokykloje egzistuoja mokinių būrelis, kurio tikslas – skatinti lietuvių tautinę savimonę. Teigiama, jog pranešime esanti informacija leido sužinoti būrelio vadovą. Tai buvo Kęstutis Steponas, 8 klasės mokinys, o vienas iš būrelio dalyvių – Vytautas Pluštauskas, 1971-aisiais išvykęs iš Kelmės gyventi į Šiaulius, Šiaulių 9-osios vidurinės mokyklos 8 klasės mokinys. Ataskaitoje teigiama, kad padedant patikimiems mokytojams ir mokiniams pavyko aptikti artimus Stepono ryšius su bendramoksliais – Jonu Vaigausku ir Stasiu Gusčiku. Taip pat ataskaitoje minima, jog pasitelkiant „patikimus žmones“, kaip kad tokius dažnai įvardindavo saugumiečiai, mokiniai K. Steponas, J. Vaigauskas ir V. Pluštauskas buvo kurį laiką stebimi siekiant sužinoti apie jų veiklą bei galimybes kurti antisovietinius atvirukus. Minima, kad buvo tikrinamos mokinių kišenės ir kuprinės, bet nieko nerasta³⁶.

Apie jaunuolių veiklą grupėje saugumui padedant sužinota iš V. Pluštausko. 1971-ųjų pavasarį K. Steponas ir J. Vaigauskas V. Pluštauskui pasiūlė įstoti į organizaciją, kuri vėliau pavadinta „Nauja nepriklausoma Lietuva“ (NNL). Jos tikslas – kovoti už Lietuvos laisvę, gaminti ir platinti antitarybinius atvirukus. Organizacijai priklausė K. Steponas, J. Vaigauskas, S. Gusčikas, taip pat 5 klasės mokinys Kančiauskas. Organizacijos NNL nariai turėjo pažymėjimus, taip pat buvo pasigaminę eskizų vėliavai ir herbui. Pokalbio su V. Pluštausku metu saugumas išsiaiškino, kad berniukas namuose saugo laiškus, gautus iš K. Stepono ir

J. Vaigausko. V. Pluštauskas atnešė 17 laiškų, kuriuose buvo kalbama apie slaptą grupės veiklą. Reikia paminėti, jog, remdamasis iš V. Pluštausko gautais duomenimis, vaikų inspektorius kalbėjo su kitais grupės nariais. S. Gusčikas, J. Vaigauskas bei Kančiauskas patvirtino V. Pluštausko duomenis ir tai, kad K. Steponas vadovavo jų organizacijai. K. Steponas, organizacijos „Nauja nepriklausoma Lietuva“ vadovas, pokalbyje su operatyvininku atskleidė, jog idėja sukurti organizaciją buvo jo ir pirmiausia jis įkalbėjo J. Vaigauską. Taigi 1971 m. balandžio 19 d. laikoma organizacijos sukūrimo diena, nes tą dieną J. Vaigauskas prisijungė prie organizacijos. K. Steponas troško sukurti tokią organizaciją, nes, sakė jis, Lietuvoje tuo laikotarpiu buvo daug komunistų ir rusų, tad šios organizacijos tikslas – kovoti už laisvą Lietuvą. Taip pat buvo siekiama ir vakarieetiško gyvenimo būdo. Į organizaciją nebuvo priimami pionieriai ir komjaunuoliai, o tik tie mokiniai, kurie lankė bažnyčią. Tolimesni planai – įsigyti ginklų ir išplėsti veiklą kituose Lietuvos miestuose – Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje. Vėliau į organizaciją pakviesti įstoti ir kiti berniukai³⁷.

Antitarybiniai atvirukai, kuriuos gamino būrelio nariai, skatino kovoti prieš rusus ir kitų tautybių žmones. K. Steponas taip pat prisipažino skatinęs ir kitus grupės narius kurti ir platinti antitarybinius atvirukus, bet ar jie buvo platinami, jis nežinojo. Vaikinas taip pat sukūrė organizacijos vėliavą ir herbą. Kęstutis Steponas buvo priverstas prisipažinti, jog tariamai klydo, pasižadėti, kad daugiau taip nedarys, jis, kaip ir kiti organizacijai priklausę berniukai, prašė, kad tėvams nebūtų pranešta apie jo poelgį. Moksleiviai atidavė savo turėtus daiktus, kurie priklausė organizacijai, – vėliavą, herbą bei pažymėjimus, jiems teko rašyti pasiaiškinimus³⁸.

Organizacijai priklausę berniukai nebuvo nei pionieriai, nei komjaunimo nariai. Jų tė-

vai nebuvo partijos nariai. KGB ataskaitoje teigiama, jog Kęstučio Stepono tikslas buvęs sukurti vakarietišką gyvenimo būdą Lietuvoje. Toks tikslas buvęs įkvėptas matytų filmų bei televizijos laidų³⁹.

KITOS PROTESTO FORMOS

Sovietmečiu Kryžių kalnas buvo niokojamas, siekiant palaužti tikinčiuosius.

1973-aisias buvo suorganizuota jaunimo eiseną po dar vieno Kryžių kalno nusiaubimo. Kauno įvykiai, kai už Lietuvos laisvę susidegino Romas Kalanta, neliko be atgarsio ir Šiauliuose. Žinoma, kad gegužės 19 d. apie 24 val. iš Šiaulių pajudėjo grupė jaunų žmonių, kurie nešė kryžių, skirtą Romo Kalantos atminimui. Jis buvo trijų metrų aukščio, papuoštas ornamentu – širdimi, perverta dviem kalavijais. Ant vieno iš jų rankenos – svastika, o ant kito – penkiakampė žvaigždė. 14 val. 30 min. kryžius jau buvo pastatytas kalne. Žmonės meldėsi, bet atvažiuavę saugumiečiai vieną iš procesijos organizatorių – M. Jurevičių – suėmė. Buvo tardomi ir kiti kryžiaus nešėjai, vienas iš jų – Zenonas Mištautas, Šiaulių politechnikumo IV kurso moksleivis. Už dalyvavimą eitynėse jam buvo sumažintas elgesio pažymys, atidėtas metams diplomo gynimas, jis buvo išsiųstas tarnauti į kariuomenę, kad, pasak saugumiečių, negalėtų įstoti į kunigų seminariją⁴⁰.

1982 m. Radviliškio saugumas gavo informaciją, jog vasario 16 d. Radviliškyje 2-osios vidurinės mokyklos 11 klasės mokinių grupė ant balto popieriaus skiautelių nupiešė nepriklausomos Lietuvos vėliavą. Ataskaitoje tai buvo pateikta kaip buržuazinės Lietuvos vėliavą atkartojantys trijų spalvų paveiksliukai. Mokiniai juos prisisėgė prie švarko atlapų. Mokyklos direktorius išskvietė mokinius pokalbiui, bet mokyklos admini-

stracija apie įvykį nieko nepranešė⁴¹. Iš to galima daryti išvadą, kad vadovybė nenorėjo užtraukti nemalonumų mokyklai, todėl įvykį ir nuslėpė. Ištyrus paaiškėjo, kad apklausti buvo šie mokiniai: Vytautas Kačinauskas, Virginijus Kasnauskas, Gintaras Paškevičius, Kęstutis Morkis. Visi jie priklausė komjaunimo organizacijai⁴². Apie šį įvykį informuotas rajono partijos komitetas. Išsiaiškinta, kad akcijos organizatorius buvo Virginijus Kasnauskas, kuris žinojo, kad Vasario 16-oji yra, kaip KGB ataskaitoje teigta, „buržuazinės Lietuvos nepriklausomybės diena“. V. Kasnausko, V. Kačinausko ir G. Paškevičiaus elgesį apsvarstė komjaunimo susirinkime. Komjaunimo organizacijos rajono komiteto biuras iš komjaunimo organizacijos pašalino G. Paškevičių ir V. Kasnauską, o V. Kačinauskui pareiškė griežtą papeikimą, taip pat atsirado įrašas jo apskaitos kortelėje. Reikia paminėti, kad klasės ir mokyklos komjaunimo organizacijos sekretoriai už „nepakankamą auklėjamąjį darbą“ sulaukė bausmės⁴³. KGB duomenimis, jų elgesys buvo aptartas partijos rajono komiteto biure. O mokykloje buvo tikrinamas auklėjamasis darbas, mokymo kokybė ir „aptikta keletas rimtų trūkumų“⁴⁴. Žinoma, kad Krasauskienė buvo atleista iš mokyklos direktorės pareigų⁴⁵. Šis įvykis parodo, kad buvo nepasitikėta mokyklos direktore po tokios jaunuolių veiklos – trispalvės segtukų švarkuose.

1982 m. lapkričio 12 d. buvo gauta informacija, kad Radviliškio miesto individualaus sodo „Vyturėlis“ teritorijoje ant mėšlo krūvos neatpažintas asmuo pastatė Lietuvos TSR valstybinę vėliavą su gedulo juoste. Iširta, jog tai padarė Radviliškio miesto gyventojai: Sigitas Labanauskas, kuriam tuo metu buvo aštuoniolika metų, žemės ūkio technikos gamyklos darbininkas Arvydas Bagdonas, kuriam buvo septyniolika – profesinės techninės mokyklos Nr. 17 moksleivis, komjaunimo organizacijos narys. Nustatyta, kad lapkričio

11d. vakarą S. Labanauskas ir A. Bagdonas susitiko su savo pažįstamais – Valerijos Valsiūnienės vardo vidurinės mokyklos 10 a klasės mokiniais Osvaldu Vozniu, Vidmantu Urbonu, komjaunimo organizacijos nariu; tos pačios mokyklos 11a klasės mokiniu Sauliumi Štankeliu, komjaunimo organizacijos nariu; profesinės technikos mokyklos Nr. 17 moksleiviais – Arvydu Markovu, ir Anatolijumi Korpuchovu, komjaunimo organizacijos nariu, žemės ūkio technikos gamyklos darbininku Vidmantu Burba. Visi išvardinti asmenys slappinėjo miesto gatvėmis, negražiai aptarinėjo vieną iš partijos ir valstybės vadovų. Pakeliui namo S. Labanauskas ir A. Bagdonas nuėmė vėliavą nuo vieno namo Miško gatvėje, o S. Labanauskas, eidamas į namus, šią vėliavą pastatė ant mėšlo krūvos⁴⁶.

Apie „išpuolį“ buvo pranešta partijos rajono komitetui. Pirmojo sekretoriaus pavedimu į V. Valsiūnienės vardo vidurinę mokyklą, proftechninę mokyklą Nr. 17 bei žemės ūkio technikos gamyklą buvo išsiųstos kompetentingos grupės patikrinti auklėjamąjį ir politinį darbą šiuose kolektyvuose⁴⁷. Tikrintojai profesinėje technikos mokykloje Nr. 17 aptiko „rimtų politinio visuomeninio darbo trūkumų“. Problema buvo svarstoma partijos rajono komiteto biure. Tos mokyklos direktoriui ir partinės organizacijos sekretoriui buvo skirti griežti papeikimai su įrašu įskaitos kortelėje. Iškeltas klausimas dėl direktoriaus pavaduotojo atitikimo pareigoms. Pavesta sustiprinti mokymo įstaigos kontrolę⁴⁸. Saugumas visur aptikdavo „darbo trūkumų“, kalbant jų terminologija, ten, kur jaunimas vykdė nesmurtinės rezistencijos veiklą. Komjaunimo organizacijos rajono komiteto biuro posėdyje A. Bagdonas buvo išbrauktas iš organizacijos narių sąrašo, o kitiems komjaunuoliams pritaikytos atitinkamos poveikio priemonės⁴⁹.

1972 m. gegužės 20 d. Šiaulių miesto centre grupė jaunuolių, pasak saugumo ataskaitos, savo išvaizda panašūs į hipius, kalbėjosi, jog Kaune du studentai nusprendė susideginti, kad „Kaune sukilo visi miesto hipiai, siautėja, daužo pastatų langus, parduotuvių vitrinas, mušasi su milicininkais“, – taip teigta ataskaitoje. Kai kurie iš jaunuolių grupės sakė ketinantys vykti į Kauną ir prisijungti prie kovojančių prieš sistemą. Saugumas nusprendė sužinoti, kas jie. Operatyvininkų grupė, vykdžiusi Šiaulių miesto geležinkelio stotyje savo tarnybą, milicininkų padedama apie 23 val. sulaukė 3 iš minėtų vaikinių, kurie ruošėsi išvykti į Kauną. Tai buvo Šiaulių miesto gyventojai: Romualdas Šablinskas, odos fabriko „Elnias“ darbininkas (išsilavinimas – 8 klasės). Tuo metu jis nedirbo dėl ligos – turėjo ligos biuletinį. Kitas, Vytautas Kekša, tuo metu niekur nedirbo ir nesimokė. Trečiasis – Valentinas Koknajevas, besimokantis vakarinėje mokykloje, 6 klasėje. R. Šablinskiui ir V. Kekšai buvo 18 metų, o Valentinui Koknajevui – 17. Jis niekur nedirbo. Visi trys jaunuoliai buvo sulaikyti ir atsidūrė išblaivinimo įstaigoje. Gegužės 21 d. rytą milicijos pareigūnai skyrė jiems baudą – po 5 rublius. Ataskaitoje rašoma, kad buvo ir profilaktinis perspėjamojo pobūdžio pokalbis su jaunuoliais ir jų tėvais. Jaunuoliai patvirtino, kad kalbėjosi apie Kauno įvykį, bet neigė ten ketinę vykti. Daugiau „negatyvių reiškinių“ Šiaulių mieste ir aplinkiniuose rajonuose saugumas neužfiksavo, nurodyta ataskaitoje⁵⁰.

1975 m. saugumas gavo operatyvinį pranešimą apie III kurso lituanistes iš Šiaulių pedagoginio instituto. Pasak saugumiečių, jos skleidė „nesveiką ideologiją“, studentų ekskursijos „Čiurlionio vietomis“ metu dainavo tautines dainas⁵¹. 1975 m. spalio 25 d. ta pati grupė studenčių vedė komjaunimo susirinkimą tema „Būsimas mokytojas – ar

visada būsi pavyzdžiu savo mokiniams?“. Violeta Petrulytė kalbėjo tautine dvasia sakydama, jog Lietuvoje vykdoma rusinimo politika, todėl mokiniams reikia aiškinti, kad Lietuva, o ne Sovietų Sąjunga yra jų tėvynė ir t. t.⁵²

Po gauto pranešimo saugumas organizavo papildomus patikrinimus tirti Virgijinos Kalkutės, Nijolės Urbonaitės, Irenos Šimanauskienės ir Vaidilutės Barzdonytės veiklą. Patikrinimo metu nei pas jas, nei pas jų tėvus kompromituojančios medžiagos nerasta. Taip pat nustatyta, kad šie asmenys organizuotos veiklos nevykdė, taigi priimtas sprendimas – su jomis pasikalbėti. Pokalbio metu V. Kalkutė, N. Urbonaitė ir V. Barzdonytė prisipažino, kad komjaunimo susirinkimo metu V. Petrulytė aptarinėjo tautinius reikalus. Tolimesnio pokalbio metu pati V. Petrulytė prisipažino, kad pasisakė tautine tema. I. Šimanauskienė viską neigė, nors kitos studentės nurodė ir jos „neteisingą mąstymą“. V. Kalkutei, N. Urbonaitei, V. Barzdonytei ir V. Petrulytei iš esmės prisipažinus apie „nesveiką ir neteisingą mąstymą“ buvo nuspręsta informuoti komjaunimo organizaciją ir Šiaulių pedagoginio instituto rektoratą⁵³. 1976 m. birželio 1 d. ši studentų grupė buvo svarstoma komjaunimo susirinkimo metu, kur buvo

nuspręsta – I. Šimanauskienę pašalinti iš komjaunimo organizacijos, V. Kalkutei ir V. Petrulytei pareikštas griežtas papeikimas, įrašomas į studento kortelę, nutarta ją atleisti iš užimamų pareigų komjaunimo organizacijoje, N. Urbonaitei pareikštas papeikimas, V. Barzdonytei – įspėjimas⁵⁴.

1985 m. vasario 13 d. 8 klasės mokinys, besimokantis Naujosios Akmenės vidurinėje mokykloje, penkiolikmetis komjaunimo narys G. Raila matematikos kabinete nupiešė Gedimino stulpų ženklą. Naktį iš vasario 16-osios į 17-ąją analogiškai ženklai buvo nupiešti N. Akmenės mieste ant universalinės parduotuvės „Akmena“ vitrinose ir ant dviejų gyvenamųjų namų, stovinčių Kosmonautų ir Tarybų gatvėse, sienų. Autorius, kurio pavardė Vembrė, saugumo ataskaitoje nebuvo nurodytas, jam tuo metu buvo 19 metų, jis mokėsi Kuršėnų proftechnikos mokykloje, gyveno N. Akmenėje⁵⁵.

Tais pačiais metais iš kovo 15-osios į 16-ąją Sedinas (g. 1966 m.), „Černiachovskio“ kolūkio darbininkas, Demantas (g. 1967 m.) ir Grušas (g. 1967 m.), nuplėšė valstybinę Lietuvos SSR vėliavą nuo N. Akmenės tarybos pastato. Visi vaikinai priklausė komjaunimo organizacijai. Surinktą medžiaga apie minėtus asmenis saugumas perdavė Akmenės rajono prokuratūrai⁵⁶.

IŠVADOS

Jaunimo nesmurtinė rezistencija, kuri dar labiau suaktyvėjo po J. Stalino mirties, kai buvo nuslopintas ginkluotas pasipriešinimas totalitarinei Sovietų Sąjungai, reiškėsi įvairiais būdais ne tik didžiuosiuose Lietuvos miestuose, bet ir Šiaulių regione. Vienas iš būdų – atsisaukimų platinimas. Dažniausiai atsisaukimai buvo platinami lietuviams itin svarbios šventės – Vasario 16-osios proga. Taip pat būdavo platinami ir primi-

nimai švęsti Vasario 16-ąją, rašomi įvairus tautinius jausmus žadinantys užrašai primenantys, kad Lietuva yra okupuota ir pan. Pavyzdžiui, „Laisvę Lietuvai!“, „Šalin tarybų valdžią!“ ir kt. Jaunimas kūrė įvairias antisovietines grupes, siekdamas pasipriešinti sovietams, bet jų veikla dažnai tęsdavosi neilgai, nes jas greitai aptikdavo saugumas; nepaisant to, jos vis tiek buvo kuriamos. Dėmesys buvo skirtas ir tikinčiam jauni-

mui, nes į Kelmėje veikiančią grupę galėjo įstoti tik bažnyčią lankantis jaunimas, t. y. tikintieji, o ne komjaunuoliai. Sovietiniam režimui atsisakantis paklusti jaunimas naudojo ir kitokias protesto formas: lankydavo Kryžių kalną, prisimindavo Vasario 16-ąją,

nebijodavo rizikuoti savo padėtimi ir ne tekti galimybės toliau mokytis, išreikšdami tautines mintis arba piešdami ant pastatų, mokykloje tautinius simbolius, tokius kaip Gedimino stulpai.

Nuorodos

¹ J. Sireika, *Šiaulių miesto istorija 1940–1995*, Šiauliai: Saulės delta, 2007.

² Lietuvos SSR KGB Radviliškio rajono poskyrio pranešimo raštas apie antisovietines akcijas 1970 m. Radviliškio ir Pakruojo rajone. Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. K-11, ap. 1, b. 2487, l. 100–109. [žiūrėta 2019 10 28] <<http://www.kgbveikla.lt/docs/show/332/from:699>>

³ Lietuvos SSR KGB Radviliškio r. skyriaus 1979 m. ataskaita, LYA, f. K-11, ap. 1, b. 2601, l. 145–153. [žiūrėta 2019 10 28] <<http://www.kgbveikla.lt/docs/show/5155/from:699>>

⁴ KGB Radviliškio rajono poskyrio 1982 m. veiklos ataskaita. LYA, F. K-11, ap. 1, b. 2616, l. 34–44. [žiūrėta 2018 12 29] <<http://www.kgbveikla.lt/docs/show/1349/from:699?fbclid=IwAR2Jm26hAzCTrvbC7nImX4A7RFNvXyIIL1pE3-43a3ByVJLClGtyjtqEWw>>

⁵ Lietuvos SSR KGB Radviliškio rajono poskyrio 1985 m. veiklos ataskaita, LYA, f. K-11, ap. 1, b. 2643, l. 1–6. [žiūrėta 2019 10 28] <<http://www.kgbveikla.lt/docs/show/1570/from:699>>

⁶ Lietuvos SSR KGB Šiaulių m. skyriaus pranešimas LSSR KGB 5-ajam skyriui dėl antisovietinės jaunimo grupės Kelmėje, LYA, f. K-18, ap. 1, b. 511, l. 56–58. [žiūrėta 2018 12 29] <<http://www.kgbveikla.lt/docs/show/3339/from:546>>

⁷ Lietuvos SSR KGB Šiaulių m. skyriaus pranešimas LSSR saugumo komiteto pirmininkui dėl antisovietinės jaunimo grupės veiklos Kelmėje, LYA, f. K-18, ap. 1, b. 511, l. 50–55 [žiūrėta 2018 12 29] <<http://www.kgbveikla.lt/docs/show/3338/from:546>>

⁸ Lietuvos SSR KGB Šiaulių miesto skyriaus pranešimas apie antisovietinių atsišaukimų platinimą mieste 1963 m., LYA, f. K-41, ap. 1, b. 629, l. 12–15 [žiūrėta 2019 10 28] <<http://www.kgbveikla.lt/docs/show/4563/from:694>>

⁹ Lietuvos SSR KGB Šiaulių miesto skyriaus duomenys apie antisovietines akcijas Šiauliuose 1968 metais, LYA, f. K-18, ap. 1, b. 503, l. 4–12 [žiū-

rėta 2019 10 28] <<http://www.kgbveikla.lt/docs/show/323/from:694>>

¹⁰ Lietuvos SSR KGB Šiaulių m. skyriaus raštas LSSR KGB pirmininkui dėl Šiaulių m. jaunimo reakcijos į R. Kalantos susideginimą, LYA, f. K-18, ap. 1, b. 511, l. 119–120. [žiūrėta 2019 10 28] <<http://www.kgbveikla.lt/docs/show/3340/from:694>>

¹¹ Lietuvos SSR KGB Šiaulių m. skyriaus ataskaita LSSR saugumo komiteto pirmininkui dėl antisovietinės veiklos Šiaulių rajone, LYA, f. K-18, ap. 1, b. 513, l. 52–60. [žiūrėta 2019 10 28] <<http://www.kgbveikla.lt/docs/show/3345/from:694>>

¹² Lietuvos SSR KGB Šiaulių m. skyriaus raštas LKP Šiaulių m. komiteto pirmajam sekretoriui dėl gautų duomenų apie antisovietiškausi studentus, LYA, f. K-18, ap. 1, b. 517, l. 24–26. [žiūrėta 2019 10 28] <<http://www.kgbveikla.lt/docs/show/3357/from:694>>

¹³ Lietuvos SSR KGB Akmenės rajono poskyrio 1985 metų veiklos ataskaita, LYA, f. K-11, ap. 1, b. 87, l. 49–55. [žiūrėta 2019 10 28] <<http://www.kgbveikla.lt/docs/show/1596/from:709>>

¹⁴ Lietuvos SSR KGB Šiaulių miesto skyriaus pranešimas apie antisovietinių atsišaukimų platinimą mieste 1963 m., LYA, f. K-41, ap. 1, b. 629, l. 12–15 [žiūrėta 2019 10 28] <<http://www.kgbveikla.lt/docs/show/4563/from:694>>, p. 1, 2.

¹⁵ Ten pat.

¹⁶ Ten pat, p. 3, 4.

¹⁷ J. Sireika, *Šiaulių miesto istorija 1940–1995*, p. 187.

¹⁸ Ten pat, p. 188.

¹⁹ Lietuvos SSR KGB Radviliškio rajono poskyrio pranešimo raštas apie antisovietines akcijas 1970 metais Radviliškio ir Pakruojo rajone, LYA, f. K-11, ap. 1, b. 2487, l. 100–109. [žiūrėta 2019 10 28] <<http://www.kgbveikla.lt/docs/show/332/from:699>> p. 5.

²⁰ Ten pat.

²¹ Ten pat, p. 6

²² Ten pat.

- ²³ Ten pat.
- ²⁴ Ten pat.
- ²⁵ Lietuvos SSR KGB Šiaulių m. skyriaus ataskaita LSSR saugumo komiteto pirmininkui dėl antisovietinės veiklos Šiaulių rajone, LYA, f. K-18, ap. 1, b. 513, l. 52–60. [žiūrėta 2019 10 28] <<http://www.kgbveikla.lt/docs/show/3345/from:694>> P. 1, 2.
- ²⁶ Ten pat, p. 2.
- ²⁷ Ten pat, p. 4.
- ²⁸ Ten pat, p. 8.
- ²⁹ Lietuvos SSR KGB Radviliškio r. skyriaus 1979 m. ataskaita, LYA, f. K-11, ap. 1, b. 2601, l. 145–153. [žiūrėta 2019-10-28] <<http://www.kgbveikla.lt/docs/show/5155/from:699>> P.8.
- ³⁰ Lietuvos SSR KGB Radviliškio rajono poskyrio 1985 metų veiklos ataskaita, LYA, f. K-11, ap. 1, b. 2643, l. 1–6. [žiūrėta 2019 10 28] <<http://www.kgbveikla.lt/docs/show/1570/from:699>> P. 2,3.
- ³¹ Lietuvos SSR KGB Šiaulių miesto skyriaus duomenys apie antisovietines akcijas Šiauliuose 1968 metais, LYA, f. K-18, ap. 1, b. 503, l. 4–12 [žiūrėta 2019 10 28] <<http://www.kgbveikla.lt/docs/show/323/from:694>> P. 3,4.
- ³² Ten pat.
- ³³ Ten pat.
- ³⁴ Ten pat.
- ³⁵ Ten pat.
- ³⁶ Lietuvos SSR KGB Šiaulių m. skyriaus pranešimas LSSR saugumo komiteto pirmininkui dėl antisovietinės jaunimo grupės veiklos Kelmėje, LYA, f. K-18, ap. 1, b. 511, l. 50–55 [žiūrėta 2018 12 29] <<http://www.kgbveikla.lt/docs/show/3338/from:546>> p. 1.
- ³⁷ Lietuvos SSR KGB Šiaulių m. skyriaus pranešimas LSSR saugumo komiteto pirmininkui dėl antisovietinės jaunimo grupės veiklos Kelmėje. LYA, f. K-18, ap. 1, b. 511, l. 50–55 [žiūrėta 2018 12 29] Prieiga internete: <<http://www.kgbveikla.lt/docs/show/3338/from:546>> P. 2–3.
- ³⁸ Ten pat, p. 3.
- ³⁹ Lietuvos SSR KGB Šiaulių m. skyriaus pranešimas LSSR KGB 5-ajam skyriui dėl antisovietinės jaunimo grupės Kelmėje, LYA, f. K-18, ap. 1, b. 511, l. 56–58. [žiūrėta 2018 12 29] Prieiga internete: <<http://www.kgbveikla.lt/docs/show/3339/from:546>> P. 2.
- ⁴⁰ Sireika Jonas. *Šiaulių miesto istorija 1940-1995*, p. 188.
- ⁴¹ KGB Radviliškio rajono poskyrio 1982 metų veiklos ataskaita, LYA, f. K-11, ap. 1, b. 2616, l. 34–44. [žiūrėta 2018 12 29] Prieiga internete: <<http://www.kgbveikla.lt/docs/show/1349/from:699?fbclid=IwAR2Jm26hAzCTRvbC7nImX4A7RFNvXyII LI1pE3-43a3ByVJLCIGtyjtqEWw>> , p. 6.
- ⁴² Ten pat.
- ⁴³ Ten pat.
- ⁴⁴ Ten pat.
- ⁴⁵ Ten pat, p. 7.
- ⁴⁶ Ten pat, p. 7.
- ⁴⁷ Ten pat, p. 8.
- ⁴⁸ Ten pat.
- ⁴⁹ Ten pat, p. 9.
- ⁵⁰ Lietuvos SSR KGB Šiaulių m. skyriaus raštas LSSR KGB pirmininkui dėl Šiaulių m. jaunimo reakcijos į R. Kalantos susideginimą. LYA, f. K-18, ap. 1, b. 511, l. 119–120. [žiūrėta 2019 10 28] <<http://www.kgbveikla.lt/docs/show/3340/from:694>> , p.1,2.
- ⁵¹ Lietuvos SSR KGB Šiaulių m. skyriaus raštas LKP Šiaulių m. komiteto 1-ajam sekretoriui dėl gautų duomenų apie antisovietiška nusiteikusius studentus. LYA, f. K-18, ap. 1, b. 517, l. 24–26. [žiūrėta 2019 10 28] <http://www.kgbveikla.lt/docs/show/3357/from:694>, p. 2.
- ⁵² Ten pat, p. 2.
- ⁵³ Ten pat, p. 2.
- ⁵⁴ Ten pat, p. 3.
- ⁵⁵ Lietuvos SSR KGB Akmenės rajono poskyrio 1985 metų veiklos ataskaita, LYA, f. K-11, ap. 1, b. 87, l. 49-55 . [žiūrėta 2019 10 28] <<http://www.kgbveikla.lt/docs/show/1596/from:709>> , p. 3,4.
- ⁵⁶ Ten pat, p. 4.

Gauta 2021 11 23
Vilniaus universitetas,
Šiaulių akademija,
Vytauto g. 84, Šiauliai